

Predikatiivilause ja intransitiivilause muuttumattoman ja muuttuvan värin kuvauksessa

VEERA HATAKKA

1 Aluksi

Värinkuvauskeinon valintaan vaikuttavat paitsi kuvatun entiteetin väri myös kielenkäyttökonteksti sekä se kielenulkoinen tilanne, jossa kuvattava väri havaitaan. Värikuvausten perustan muodostavat kieleen vakiintuneet väriadjektiivit, niin sanotut perusvärinimet (Berlin & Kay 1969; Biggam 2012: 21–43), mutta suomen kielessä entiteetin väriä voidaan kuvata myös monilla muilla värisyystarkoitteisilla nomineilla sekä erilaisilla värinimikantaisilla verbeillä (ks. Koski 1983: 276–334; Uusküla 2007: 374–376, 384; Hatakka 2020: 253–260). Väriä kuvaavat kielen keinot ja ilmaukset ovat usein ainakin osittain päällekkäisiä ja lähimerkityksisiä. Yhden lähimerkityksisten väri-ilmausten sarjan muodostavat predikatiivilauseet, joissa predikatiivina on väriadjektiivi (*Nouseva aurinko on punainen*) tai värinimikantaisen tilaverbin VA-partisiippi (*Nouseva aurinko on punertava*), sekä intransitiivilauseet, joiden predikaattina on värinimikantainen tilaverbi (*Nouseva aurinko punertaa*). Kaikilla näistä ilmaisutavoista on mahdollista kuvata samaa kielenulkoista tilannetta, joka voi olla luonteeltaan muuttumaton (*Taivas on sininen / on sinertävä / sinertää ja (on) pilvetön*) tai tavalla tai toisella muutoksenalainen (*Taivas oli punainen / oli punertava / punersi hetken juuri ennen auringonlaskua*). Nämä värinkuvauskeinot ovat kuitenkin leksikaaliselta aspektiltaan staattisia, ja tulkinta muutoksesta syntyy kontekstissa.

Väri on näköaistilla havaittava entiteetin ominaisuus, ja siihen liittyy prototyyppiisesti muuttumattomuus havaintohetkellä. Monet entiteetit eivät muuta väriään itsessään, vaan värinmuutokseen tarvitaan ulkopuolinen aktiivinen toimija (esim. seinän värin muuttaminen maalaamalla). Toisten entiteettien luonteeseen taas kuuluu värin muuttuminen tiettyjen lainalaisuuksien puitteissa (esim. kasvin värin muuttuminen

1. Näistä verbeistä on aiemmin käytetty nimityksiä statusverbi (Kytömäki 1990) sekä essentiaali-verbi tai essentiaalinen verbi (ISK § 303; Koski 1983; Norvanne 1994; Hatakka 2016). Kansainvälisessä tutkimuksessa tällaisia verbejä kutsutaan statiiveiksi (engi. *statives / stative verbs*) (ks. Paulsen 2012; Paulsen, Nikanne & Papp 2016). Statiivin lailla tässä tutkimuksessa käyttämäni nimitys, tilaverbi, kuvaa läpinäkyvästi sitä, millaista temporaalista hahmoa verbi osoittaa.

sen kasvun edetessä tai vuodenaikojen vaihtuessa). Tällöin muutos on kuitenkin usein vaiheittaista ja yleensä niin hidasta, että sen voi havaita ainoastaan vertailemalla havaintoa toisistaan ajallisesti etäällä olevina havaintohetkinä.

Tarkastelen tässä artikkelissa predikatiivi- ja intransitiivilauseen käyttöä värin kuvauksessa aspektin näkökulmasta kognitiivisen kielentutkimuksen viitekehyksessä.² Staattisia tilanteita kuvaavat kielenilmaukset sivuutetaan usein fennistisessä aspektin tutkimuksessa luettelomalla joitakin erilaisia esimerkkejä (ISK § 1502–1503) tai keskittymällä pääasiassa verbin leksikaaliseen aspektiin (ks. esim. Kangasmaa-Minn 1978; Pajunen 2001: 113–120). Suomen kielessä aspekti on kuitenkin ennen kaikkea lause-tason ilmiö, jossa kaikki kokonaisuuden osat vaikuttavat tulkintaan (Kangasmaa-Minn 1984: 86; Sivonen 2007: 74–75; Nurminen 2015: 14–15, 43–45). Myös kognitiivisen kielentutkimuksen näkemys on, että kaikki lauseenjäsenet vaikuttavat siihen, mitä ilmauksen merkitysalasta kulloinkin nousee korosteiseksi (Langacker 2008: 4). Tämä tarkoittaa sitä, että lauseen osallistujien luonteella ja erilaisilla keston ja ajankohdan adverbiaaleilla on oma roolinsa lauseen aspektitulkinnan rakentumisessa.

Tarkasteluni keskiössä ovat väriä kuvaavien predikatiivi- ja intransitiivilauseiden semanttiset erot ja yhtäläisyydet. Selvitän, millaisia tilanteita kuvataan predikatiivilauseella ja milloin intransitiivilause on todennäköisempi valinta. Lisäksi tarkastelen sitä, mitä mahdollisia eroja hahmottuu predikatiivi- ja intransitiivilauseilla kuvattujen tilanteiden käsitteistyksessä. Tutkimukseni fokus on erityisesti ilmausten rakentaman ajallisen hahmon erojen selvittämisessä, mutta sivuan myös eroa kuvattavassa värin sävyssä. Haluan tarkastellullani osoittaa, että jos aspektitutkimuksessa sivuutetaan staattisten tilanteiden tarkastelu, tullaan sivuuttaneeksi staattisten tilanteiden monipuolisuus, ja huomioimatta jää se jatkumo, jossa joitakin verrattain dynaamisiakin tilanteita voidaan kuvata myös leksikaaliselta aspektiltaan staattisilla kielen ilmauksilla.

Seuraavaksi luvussa 2 esittelen predikatiivi- ja intransitiivilauseen staattista tilannetta kuvaavana syntaktisena rakenteena. Luvussa 3 esittelen tutkimuksen aineiston sekä käytetyn metodin ja luvussa 4 tutkimukseni teoreettiset lähtökohdat: kognitiivisen semantiikan näkökulman adjektiivien ja verbien merkitykseen sekä aspektiin. Luku 5 on varsinainen analyysiluku, jossa analysoin, millaisten tilanteiden kuvaajina tarkastelemani kielen keinot ovat käytössä. Luvussa 6 esitän tutkimukseni johtopäätökset.

2 Predikatiivilause ja intransitiivilause

Värin kuvaamista predikatiivilauseella ja intransitiivilauseella on joissakin tapauksissa pidetty jokseenkin synonyymisinä keinoina (ks. esim. Kytömäki 1990: 60; KS s.v. *pu-nertaa*, *sinertää*, *vihertää*). Ne kuitenkin eroavat toisistaan syntaktiselta rakenteeltaan, ja väriä kuvataan niissä eri lauseenjäsenellä: predikatiivilauseessa predikatiivilla ja intransitiivilauseessa predikaattiverbillä. Predikatiivilause määrittää tai luonnehtii yleensä lauseen subjektia. Se ilmaisee, kuka, mikä, millainen tai kenen subjektin tarkoite on. Predikatiivilauseen tehtävä on nimenomaan esitellä subjektin tarkoitteen laji,

2. Tutkimus pohjautuu osittain pro gradu -tutkielmaani (Hatakka 2016).

ei osoittaa subjektia olemassaolevaksi. (Larjavaara 2019: 381–382.) Intransitiivilauseet taas ovat heterogeenisempi joukko erilaisia lauseita, ja niitä yhdistää keskenään ainoastaan objektittomuus. Siinä missä predikatiivilauseet kuvaavat aina ominaisuutta tai tilaa, voi intransitiivilause kuvata myös muutosta, liikettä ja tapahtumaa (ISK § 459).

Predikatiivilauseen pakollisia jäseniä ovat subjekti, kopula ja predikatiivi. *Olla*-verbin osuus predikatiivilauseen merkityksen muodostumisessa on usein nähty vähäisenä (Hakulinen & Karlsson 1979: 189), ja sen voikin ajatella ainoastaan luovan lauseeseen ajallisen rakenteen (Langacker 2008: 155, 398) tai edustavan lauseessa kuvatun tilanteen jatkumista (Nurminen 2015: 102). *Olla*-verbin on ehdotettu olevan predikatiivilauseessa tulkittavissa myös semanttisesti tyhjäksi, sillä se ei tuo lauseeseen tietoa tapahtumisesta tai prosessista (Pajunen 2001: 96; Sammallahti 2003: 48). Predikaatiivin puolestaan voi käsittää semanttisesti osaksi lauseen predikaattia (Langacker 2008: 398; Shore 2020: 174). Käsitänkin predikatiivirakenteen tässä tutkimuksessa konstruktioksi, jossa *olla*-verbi antaa atemporaaaliselle elementille temporaaლისen ulottuvuuden.

Predikatiivilauseet kuvaavat poikkeuksetta staattisia tilanteita eli tiloja. Ne voivat kuitenkin hahmottua ajalliselta rakenteeltaan erilaisiksi, sillä ajalliseen hahmoon vaikuttavat sekä subjektin ja predikatiivin tarkoitteet että predikatiivin sija. Kun subjektin tarkoite on luonteeltaan hetkellisesti olemassa oleva, hahmottuu predikatiivilause aspektiltaan rajatuksi ja kuvattavan tilanteen kesto hetkelliseksi (*Välähdys oli punainen*) (ks. Huumo 2007: 11–15; Nurminen 2015: 104). Predikatiivi taas tuo lauseen aspektiin dynaamisuutta esimerkiksi silloin, kun predikatiivina on verbin partisiippimuoto, joka ilmaisee muutoksellista tilannetta (*Tämä hetki on katoava*) (ks. ISK § 522). Lauseen osallistujien lisäksi myös predikatiivin sijavaihtelua voi pitää aspektuaalisena seikkana (Huumo 2007: 5–6). Partitiivipredikatiivi hahmottaa tilanteen tarkastelun seriaaliseksi, jolloin tarkastelejan näkökulman voi tulkita liikkuvan tarkoitetta pitkin siten, että kohteen eri osat ovat huomion kohteena vuorotellen (*Maali on valkoista*) (mas. 7). Nominatiivipredikatiivilla taas tilanne hahmottuu kokonaisuutena tarkasteltavaksi (*Talo on keltainen*). Väri ilmaistaan predikatiivilauseella kuitenkin prototyyppisesti nominatiivipredikatiivilla, sillä predikatiivilauseessa väri usein luonnehtii kohdetta tai erottaa sen muista saman kategorian yksilöistä (Larjavaara 2019: 385; ks. myös Taylor 1992: 31). Tarkastelemassani kielenaineksessa esiintyykin pääasiassa nominatiivipredikatiiveja, eikä predikatiivin sijavalintaa siten ole tämän tutkimuksen näkökulmasta relevanttia tarkastella.

Intransitiivilauseella voidaan predikatiivilauseen tapaan kuvata entiteettien tilaa tai ominaisuutta, kun lauseen predikaattiverbinä on adjektiivikantainen merkitykseltään essentiaalinen johdos (*Emmi on sairas* vs. *Emmi sairastaa*, *Taivas on sininen* vs. *Taivas sinertää*). Kaikenlaisista ominaisuutta tai olotilaa kuvaavista adjektiiveista ei kuitenkaan ole mahdollista johtaa tilaverbejä, joiden merkityksen voi yksiselitteisesti rinnastaa predikatiivilauseeseen (*olla kapea* vs. **kapehtaa*). Tilaverbien muodostamiseen käytettävissä olevat johtimet tuovat lisäksi johdosverbin merkitykseen usein sellaista dynaamisuutta, joka saa aikaan tulokinnan tapahtumisesta tai jonkinlaisesta predikatiivilauseen kuvaamaa ominaisuutta dynamisemmasta olemisesta (esim. *ärhäköidä* 'olla ärhäkkä', ISK § 308).

Ominaisuutta kuvaavassa intransitiivilauseessa kuvattavana on subjektin tarkoitteen ominaisuus tai luonne. Predikatiivilauseen tapaan myös intransitiivilauseessa

subjektin tarkoitteeseen liittyvä temporaalisuus vaikuttaa koko lauseen aspektiin. Värinimikantaisen tilaverbin merkitykseen on lisäksi aikaisemmin katsottu liittyvän jonkinlaista tietoa kuvatun tilanteen dynaamisuudesta (Koski 1983: 280–282; Norvanne 1994; Hatakka 2016). Värinimikantaisten tilaverbien muodostaminen on suomen kielessä verrattain produktiivista (Hatakka 2016: 35, 41, 79; Paulsen ym. 2016: 176–177). Produktiivisia värinimikantaista tilaverbejä tuottavista johdostyypeistä ovat tyypit *-rtA-* ja *-htA-* (esim. *punertaa* ja *harmahtaa*) (Hatakka 2016: 20), jotka ovat myös tässä tutkimuksessa tarkasteltavana olevat johdostyytit. Värinimikantaisia tilaverbejä tuotava *-O(i)ttA-* ei ole produktiivinen, ja sillä tuotetut johdokset *punoittaa* ja *rusottaa* ovat vakiintuneet tietynlaisten asiointilojen kuvaajiksi (mts. 42–50).

3 Aineisto ja metodi

Tämän tutkimuksen aineiston muodostavat Suomi24.fi-korpuksesta Korp-konkordanssiohjelmalla kootut 958 keskustelukatkelmaa, jotka sisältävät joko väriä kuvaavan predikatiivirakenteen tai värinimikantaisen tilaverbin. Esiintymien määrä korpuksessa vaihtelee värisanasta riippuen muutamista tapauksista useampaan tuhanteen. Kummastakin lausetyypistä jokaista väriä kohden aineistoni kattaa 50 esimerkkitapausta, mikäli esiintymiä näin paljon löytyi. Niiden värien kohdalta, joissa esiintymiä oli alle 50, olen ottanut aineistoon mukaan kaikki löytyneet esiintymät. Aineiston koostumus ei siis vastaa eri värien kuvauksen suhteellisia osuuksia korpuksessa.

Taulukko 1.
Predikatiivilauseaineiston määrät.

perusvärinimi		<i>-rtA-VA</i>		<i>-htA-VA</i>	
<i>on punainen</i>	50	<i>on punertava</i>	50	<i>on punehtava</i>	-
<i>on sininen</i>	50	<i>on sinertävä</i>	50	<i>on sinehtävä</i>	-
<i>on keltainen</i>	50	<i>on kellertävä</i>	50	<i>on kellahtava</i>	3
<i>on vihreä</i>	50	<i>on vihertävä</i>	50		
<i>on oranssi</i>	50			<i>on oranssihtava</i>	11
<i>on violetti</i>	18			<i>on violetihtava</i>	3
<i>on liila</i>	13	<i>on liilertävä</i>	2	<i>on liilahtava</i>	3
<i>on lila</i>	-	<i>on lilertävä</i>	-	<i>on lilahtava</i>	12
<i>on ruskea</i>	50	<i>on rusertava</i>	1	<i>on ruskehtava</i> <i>on rusehtava</i>	34 25
<i>on harmaa</i>	50			<i>on harmahtava</i>	50
yht.	381		203		141

Predikatiivilauseaineiston esiintymissä predikatiivina on joko suomen kielen perusvärinimi (poislukien *musta* ja *valkoinen*, sillä niistä johdettuja tilaverbejä ei löy-

tynyt korpuksesta)³ (381 kpl) tai näistä johdetun tilaverbin VA-partisiippi (344 kpl). Predikatiivilauseaineiston määrät on esitelty taulukossa 1. Taulukossa on mukana myös sellaisia mahdollisia ilmauksia, joita en valitsemallani aineistonkeruumetodilla saanut osaksi aineistoani.⁴

Tilaverbiaineistoon on koottu suomen kielen perusvärinimistä johtimilla *-rtA-* (203 kpl) ja *-htA-* (30 kpl) johdettuja tilaverbejä sisältäviä katkelmia.⁵ Tilaverbiaineiston lukumäärät on esitetty taulukossa 2.

Taulukko 2.
Tilaverbiaineiston lukumäärät.

<i>rtA</i> -johdokset		<i>htA</i> -johdokset	
<i>punertaa</i>	50	<i>punehtaa</i>	-
<i>sinertää</i>	50	<i>sinehtää</i>	-
<i>kellertää</i>	50	<i>kellahtaa</i>	-
<i>vihertää</i>	50		
		<i>oranssihtaa</i>	1
		<i>violetihtaa</i>	1
<i>lilertää</i>	1	<i>lilahtaa</i>	1
<i>liilertää</i>	-	<i>liilahtaa</i>	-
<i>rusertaa</i>	2	<i>ruskehtaa</i>	3
		<i>rusehtaa</i>	11
		<i>harmahtaa</i>	13
yht.	203		30

Aineisto on käsitelty ATLAS.ti-ohjelmassa. Olen koodannut aineistosta subjektin tarkoitteen tyyppin, lauseen hahmottaman perusrelaation muutoksen tai muuttumattomuuden, aikamuodon, erilaisia ajankohtaa, kestoa ja jatkuvuutta ilmaisevia elementtejä sekä väriä tarkentavia elementtejä.

Koko aineiston tasolla korostuvat tietyt puheenaiheet. Näitä ovat erilaisten ihon oireiden kuvailu (73 tapausta, joista intransitiivilauseita 40), hiusten väri ja värjääminen (65 tapausta, joista n. puolessa VA-partisiippipredikatiivi, perusvärinimipredikatiiveja ja tilaverbejä suunnilleen saman verran keskenään) sekä kasvien kasvuvaiheesta puhu-

3. *Mustahtaa*-verbi on mahdollista tuottaa, mutta korpushaku ei tuottanut yhtäkään tulosta (ks. Hatakka 2016: 38). Verbin käyttö on lisäksi niin marginaalista, ettei sen tarkastelu ole tämän tutkimuksen puitteissa tarkoituksenmukaista. Paulsen ym. (2016: 176) eivät mainitse yhtäkään mustasta tai valkoisesta johdettua tilaverbiä.

4. Mahdollisiksi lasken sellaiset ilmaukset, joihin olen kielenkäytössä törmännyt ja jotka tuottavat tuloksia Google-haulla. Pro gradu -tutkielmani aineistoon kuului verbeistä *punehtaa* ja *sinehtää* muutama esiintymä, joten uskon myös niiden VA-partisiippien olevan mahdollisia (ks. Hatakka 2016: 3–4, 36).

5. Paulsenin ym. (2016: 176–177) tarkastelemista johdostyypeistä tämän tutkimuksen ulkopuolelle rajautuvat jo aiemmin mainitun *O(i)ttA*-johdostyyppin lisäksi johdostyyppi *-stA-* sekä frekventatiiviset johdokset. Johdostyyppi *-stA-* (esim. *punastaa*) ei näyttäisi olevan aktiivisesti kielenkäyttäjien käytössä, ja frekventatiivisten verbien (esim. *punerrella*) kohdalla johdinaineksen vaikutus kuvauksen temporaalisen hahmon on tässä tutkimuksessa tarkasteltavia *rtA-* ja *htA-*johtimia suurempi.

minen (38 tapausta, joista intransitiivilauseita 27). Kyseessä on usein avunpyyntö johonkin pulmaan. Kirjoittaja esimerkiksi tiedustelee vinkkejä ja näkemyksiä siihen, miten ikävästä oireesta pääsisi eroon, miten hiuksia värjätessä saadaan toivottu lopputulos ja mikä syy voisi olla kasvin huonokuntoisuuden taustalla.

Analyysini on kvalitatiivista. Tarkastelen aineistoa lauseessa hahmottuvan tilanteen mukaan jaoteltuna. Jako perustuu siihen, millaista käsitteellistä tietoa lauseen osallistujista aktivoituu osana koko lauseen merkitystä (ks. Taylor 1992: 21–22, 2003: 87–95) ja millaisen kokonaisuuden osaksi kuvattu tila hahmottuu (ks. Talmy 1996: 278–279). Keskeinen vaikutus on lauseen subjektin tarkoitteen luonteella. Lisäksi tarkastelen ajankohtaa ja kestoa ilmaisevien adverbiaalien roolia lauseen aspektin määrittymisessä. Esitän analyysin lomassa joitakin tulkintoja erilaisten tapausten määriin liittyen; lähimerkityksisten ilmausten merkityserojen tarkka analyysi ei ole mahdollista ilman erilaisten tapausten määrävvertailua.

4 Tutkimuksen teoreettinen tausta

Kognitiivisessa kielentutkimuksessa sekä adjektiivin että verbin merkityksiä hahmotetaan muuttujan (engl. *trajectory*) ja kiintopisteen (engl. *landmark*) välisenä suhteena, relaationa. Adjektiivin merkityksessä tämä suhde on atemporaalinen eli sillä ei ole ajallista hahmoa. Verbi puolestaan hahmottaa ajassa etenevän, temporaalisen relaation. (Langacker 1987: 214, 244; Taylor 1992.) Tarkastelen tässä luvussa ensin, miten kognitiivisen kielentutkimuksen käsitys adjektiivien merkityksestä soveltuu värisanojen merkitysten tarkasteluun, minkä jälkeen esittelen aspektiin liittyviä seikkoja kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta. Nojaan tutkimuksessani erityisesti Langackerin (1987, 2008) kognitiiviseen kielioppiin ja sen sovelluksiin, mutta mukana on myös kognitiivisen kielentutkimuksen näkemyksiä laajemmin sekä fennististä aspektia käsittelevää kirjallisuutta.

4.1 Väriadjektiivien merkityksistä

Adjektiivin kuvaamassa relaatiossa muuttujana on kuvattava entiteetti ja kiintopisteenä adjektiivin hahmottama ala jollakin kognitiivisella alueella (engl. *cognitive domain*)⁶ (Taylor 1992: 10; Leino 1993: 74–75). Kognitiivinen alue on käsitteellinen tausta, josta adjektiivi osoittaa jonkin osarakenteen. Värisanojen kohdalla kognitiiviseksi alueeksi hahmottuu aina väriavaruus, teoreettinen kolmiulotteinen mallinnus eri värien suhteesta toisiinsa (Langacker 1987: 216–217). Lauseen *Kukka on violetti* muuttuja on siis *kukka* ja kiintopiste violetin ala väriavaruudesta. Ilmauksen merkitystä ei kuitenkaan ole mahdollista selittää ilman kuvattuun tilanteeseen ja sen osallis-

6. Käytän tässä tutkimuksessa ilmauksen taustatiedoksi hahmottuvasta tiedosta nimitystä *kognitiivinen alue*, sillä se on nimityksenä vakiintunut käytettäväksi sellaisessa fennistisessä tutkimuksessa, joka pohjaa Langackerin kognitiiviseen kielioppiin (ks. esim. Leino 1993; Onikki-Rantajääskö 2001). Kognitiiviseen alueeseen viitataan alan tutkimuksessa kuitenkin myös esimerkiksi nimityksillä *kehys* tai *semanttinen alue* (ks. Taylor 2003: 87–90).

tuihin liittyvää taustatietoa (Taylor 2003: 94). Semanttinen rakenne muodostuu kaikkien ilmauksen elementtien yhteistyönä. Tällöin muuttujan luonne vaikuttaa siihen, mitä merkitysalasta nousee korosteiseksi (ks. Taylor 1992: 12). Kiintopisteeksi voi siis hahmottaa koko värin alaa pienempi ja täsmällisempi ala, mikäli muuttujan taustatietoon kuuluu väriin liittyvää tietoa (Cuenca & Hilferty 2007: 72). Esimerkiksi lauseessa *Mustikka on sininen* muuttujana on mustikka ja kiintopiste juuri se sinisen sävy, joka maailmantiedosta tiedetään mustikan väriksi.

Adjektiivivi voi hahmottaa lisäksi muuttujan ja kiintopisteen välistä aluetta myös useammalla kognitiivisella alueella (Langacker 1987: 154; Leino 1993: 75). Tämä onkin yleensä todennäköistä kompleksisempien rakenteiden kohdalla. Ilmauksen aktivoimat kognitiiviset alueet muodostuvat usein johonkin osallistujaan liittyvästä käsitteellisessä tiedosta, jota kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä kutsutaan ensyklopediseksi tiedoksi (ks. Taylor 2003: 90–93). Ensyklopedinen tieto ei ole täsmällisesti järjestynyttä tietoa, mutta se muodostaa käsitteellisiä kokonaisuuksia. Värisanan merkityksen taustalle voi siis aktivoitua esimerkiksi kasvin kasvuvaiheeseen tai elinvoimaisuuteen liittyvä kognitiivinen alue. Virkkeessä *Jos juuren kärki on vihreä, on kosteustilanne hyvä* kiintopisteenä on paitsi vihreän alue väriavaruudessa myös elinvoimaisuus kasvin vointiin ja kasvuvaiheeseen liittyvällä käsitteellisellä jatkumolla.

Muuttujaan liittyvä käsitteellinen tieto voi olla myös temporaalista (Taylor 1992: 13–18), mikä tarkoittaa sitä, että kuvauksessa käsitteistyy jonkinlainen ajallinen ulottuvuus, esimerkiksi kasvin kasvuvaihe. Tämä temporaalinen tieto etualaistuu, jos käsitteellinen temporaalisuus liittyy nimenomaan kuvatun entiteetin väriin. Edellä esitettyjen lauseiden muuttujiin kukkaan, mustikkaan ja juureen voi kaikkiin liittyä temporaalista tietoa. Kukkaa ja mustikkaa käsittelevissä lauseissa temporaalinen tieto ei kuitenkaan välttämättä etualaistu, sillä niitä luonnehditaan niiden temporaalisesti pitkäkestoisimman vaiheen näkökulmasta. Juuren temporaalinen luonne sen sijaan nousee merkitykseen hahmoksi, sillä kosteustilanteen mainitseminen aktivoi tiedon juuren erilaisesta olemuksesta erilaisten olosuhteiden vallitessa.

Kielen värinkuvauksen perustan muodostavat niin sanotut perusvärinimet (engl. *basic color terms*), jotka ovat kieleen vakiintuneita ensisijaisesti väriä kuvaavia adjektiiveja (Berlin & Kay 1969; Biggam 2012: 21–31). Suomen kielen perusvärinimiä ovat *punainen, sininen, keltainen, vihreä, oranssi, vaaleanpunainen, ruskea, harmaa, musta* ja *valkoinen* (Koski 1983: 265; Uusküla 2007: 394).⁷ Kunkin perusvärinimen merkitysalan keskusta hahmottuu värin prototyyppisin esiintymä, värikategorian ydinalue (engl. *focal color*). Ydinalueen ympärille muodostuu värikategoria, jonka rajat eivät kuitenkaan ole

7. Perusvärinimiksi on tutkimuksessa hyväksytty sellaiset väriadjektiivit, joiden prototyyppisimmästä esiintymästä kielenkäyttäjät ovat riittävän yksimielisiä (Sutrop 2002: 32–34; Biggam 2012: 21–22). Violetin kuvaukseen ei ole suomen kielessä vakiintunut perusvärinimille tutkimuksissa asetettuja kriteerejä täyttävää sanaa, vaan violetin alaa kuvataan sanoilla *violetti* ja *li(i)la*. Näistä kummankaan prototyyppisimmästä esiintymästä kielenkäyttäjät eivät ole riittävän yksimielisiä, eikä kumpikaan sanoista ole riittävän ensisijainen kategorian kuvaaja, jotta se voitaisiin luokitella perusvärinimeksi (Uusküla 2007: 392). Olen kuitenkin ottanut *violetin* ja *li(i)lan* mukaan tähän tutkimukseen, sillä en ole halunnut jättää yhtäkään spektrin osaa tutkimukseni ulkopuolelle. *Vaaleanpunaista* sen sijaan en tässä tutkimuksessa käsittele, vaikka se Uuskülan (2007: 389–390) mukaan täyttää perusvärinimen kriteerit. Olen jättänyt yhydyssanat tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

tarkasti määriteltävissä, vaan raja-alueelle kuuluvat sävyt on mahdollista hahmottaa kahteen eri kategoriaan kuuluvaksi. Perusvärinimillä kuvataan tyypillisesti värikategorian ydinalueen sävyjä, mutta niillä on mahdollista kuvata myös koko kategoriaa tai mitä hyvänsä kategorian alueelle asettuvaa väriä (ks. Hatakka 2020: 252; Biggam 2012: 59).

Perusvärinimet jakavat väriavaruuden kategorioiksi suhteessa sävyyn (engl. *hue*) (Dedrick 1996: 515). Niillä ei siis lähtökohtaisesti kuvata värin kylläisyyttä (engl. *saturation*) tai vaaleutta (engl. *lightness*). Perusvärinimien lisäksi kielenkäyttäjillä on käytössään monenlaisia väriä tarkentavia kielen keinoja. Näitä ovat esimerkiksi vakiintuneet värisanat, jotka eivät kuitenkaan täytä perusvärinimen määritelmää (esim. *turkoosi*, *beige*), värinimikantaisten verbien partisiippimuodot (esim. *punertava*), erilaiset yhdyssanat ja sanaliitot (esim. *sinipunainen*, *marjapuuron punainen*, *kerman väriinen*) sekä erilaiset määritteet (esim. *vaalea*, *hento*, *murrettu*, *kirkas*) (Koski 1983: 276–336; 1997; Hatakka 2020: 253–260). Tällaiset väri-ilmaukset saavat kiintopisteekseen perusvärinimiä tarkemman alan väriavaruudessa.

4.2 Staattisten tilanteiden aspekti

Aspektilla tarkoitetaan kuvatun tilanteen ajallisen rakenteen hahmottumista osana lauseen merkitystä. Perinteisesti lauseet jaetaan aspektiltaan staattista tilaa tai dynaamista tapahtumaa kuvaaviin lauseisiin (Leino 1991: 151; ISK § 1501). Näistä fennistisessä tutkimuksessa on keskitytty pääasiassa luonteeltaan dynaamisten tapahtumien tarkasteluun. Tilalauseita on tarkasteltu vähemmän (ks. kuitenkin esim. Huumo 2007; Nurminen 2015). Siinä missä tapahtumalauseiden aspektia hahmottaa usein esimerkiksi objektin sija (Leino 1991; Huumo 2006) tai verbin leksikaalinen aspekti (esim. *lopettaa*, *punertua*, *ostaa*), ei tilalauseiden ajalliseen hahmoon pääse käsiksi jotakin tiettyä lauseenjäsentä tarkastelemalla. Tilaverbit hahmottavat kuvatun tilanteen yleensä rajaamattomaksi tai jonkinlaista jatkuvaa sisäistä liikettä, muutosta tai vaihtelua sisältäväksi (esim. *juosta*, *sataa*, *nauraa*). Erot niiden leksikaalisessa aspektissa ovat siis hienovaraisempia.

Vaikka eroja tilaverbien aspektissa on tunnistettu, ei tilalauseiden jako erilaisiksi tilannetyypeiksi ole fennistiikassa perinteisesti korostunut (ks. kuitenkin esim. Herlin 1998). Tiloja kuvaavia lauseita on kuitenkin jaoteltu ainakin kahteen luokkaan (ks. esim. Vendler 1967; Bach 1986; Herlin 1998; Paulsen 2012). Näissä jaoissa yhdistävänä tekijänä on kuvatun tilanteen rajaamattomuus. Staattisia tiloja (*tilat*) ovat sellaiset rajaamattomat tilanteet, joille kesto ei ole olennainen, kun taas jonkinlaista muutosta sisältävät dynaamiset tilat (*toiminnot*) ovat kestollisia ja sisältävät agentin (Herlin 1998: 48–49). Tilojen eroa on hahmotettu myös ilman eroa agentillisuudessa. Esimerkiksi Paulsenin (2012) värinkuvausta predikatiivi- ja intransitiivilauseilla viron kielessä käsittelevässä tutkimuksessa staattiset tilat hylkivät keston adverbiaaleja, mutta dynaamisia tiloja kuvaavissa lauseissa niitä on mahdollista käyttää. Predikatiivirakenne näyttyytymänsä rajaamattomana ominaisuudenkuvauksena (engl. *properties*) ja värinimikantaisilla tilaverbeillä kuvataan kestollisia tilanteita (engl. *eventualities*) (mas. 42). Jako ei suomen kielessä kuitenkaan näyttäisi olevan näin jyrkkä, ja myös predikatiivilauseen on mahdollista ilmaista dynaamisuutta. Erilaisilla keston ja ajankohdan adverbiaaleilla on tässä roolinsa (ks. Nurminen 2015: 170–177).

En tarkastele aineistoani edellä esitetystä luokittelusta lähtöisin, vaan sovellan sitä ja pyrin hahmottamaan erilaisia tapoja, joilla tilalauseet eroavat aspektiltaan toisistaan. Tarkkaan tilannetyyppien luokitteluun en tässä tutkimuksessa siis tähtää. Koska käsitteillä staattinen ja dynaaminen erotetaan toisistaan sekä tilat ja tapahtumat että luonteeltaan staattiset ja dynaamiset tilat, luovun tässä tutkimuksessa käsitteiden staattinen ja dynaaminen käytöstä kummallakaan edellä mainituista tavoista. Sen sijaan käsittän tilanteen staattisuuden tai dynaamisuuden jatkumona ja käytän käsitteitä vertailun työkaluina. Jotkin tarkastelemistani lauseista kuvaavat tilanteita huomattavan staattisina ominaisuuksina. Toisissa lauseissa tilanteisiin hahmottuu jonkin verran dynaamisuutta. Kutsun tässä tutkimuksessa staattisiksi tilanteiksi kaikki niitä tilankuvauksia, joita perinteisesti kutsutaan tiloiksi tai tilalauseiksi. Staattisuus tai dynaamisuus voi olla sekä kielenulkoisen tilanteen ominaisuus että kielen käsitteistys tästä tilanteesta.

Kognitiivisessa kielentutkimuksessa keskeiseksi aspektuaaliseksi eronteoksi käsitellään usein lauseen kuvaama muutos tai muuttumattomuus (Langacker 1987: 225, 254; Sivonen 2007: 79–80). Verbin kuvaama tilanne nähdään sarjana toisiaan seuraavia hetkellisiä tilanteita, jotka ovat keskenään joko samanlaisia tai erilaisia riippuen siitä, onko kyseessä muuttumaton vai muuttuva tilanne (Leino 1989: 175; Sivonen 2007: 80). Muutos tapahtuu muuttujan ja kiintopisteen välisessä suhteessa, jota Langacker (1987: 225) nimittää käsitteelliseksi perusrelaatioksi (engl. *basic conceptual relation*). Tässä tutkimuksessa käsitteellisistä perusrelaatioista käsitellyssä ovat INKLUUSIO, jolla tarkoitetaan muuttujan ja kiintopisteen lokaation olevan sama, sekä sen vastakohta SEPARAATIO, jossa puolestaan muuttujan ja kiintopisteen lokaatiot ovat erillään (Langacker 1987: 225–228; Leino 1989: 175).⁸

Muutos on vahvasti liitoksissa rajattuuteen, jota voi pitää jopa keskeisempänä aspektuaalisena seikkana (Herlin 1998: 48–49; Nurminen 2015: 42). Aspektiltaan rajattu lause voi kuvata koko asiointilan muuttuneena, ja näin lauseen muuttujan ja kiintopisteen välisessä perusrelaatioissa voi katsoa tapahtuneen muutoksen. Tässä tutkimuksessa käsittän muutoksen tai muuttumattomuuden ja rajattuuden rinnakkaisina aspektia määrittävinä erontekoina. Tarkastelemassani aineistossa pelkkä keston tai ajankohdan ilmaus ei vielä erota toisistaan muutoksen etu- ja taka-alaisuutta. Toisaalta, jotta tilalauseen on mahdollista kuvata jonkinlaista muutosta, on siitä yleensä käytävä ilmi kesto tai ajankohta. Muutoksen tai muuttumattomuuden tarkastelu ilman rajattuuden tarkastelua ei siis hyödytä staattista tilannetta kuvaavien lauseiden tarkastelussa.

Hyödynnän tässä tutkimuksessa Nurmisen (2015) kehittämää tilassa olemisen tapahtumakehystä, joka pohjautuu huomion ikkunointiin ja tapahtumakehyksiin (ks. Talmy 1996). Tapahtumakehys on joukko käsitteellisiä elementtejä, jotka muodostavat tilanteen rakenteen. Kun tilanteesta kielennetään jokin vaihe, koko käsitteellinen tapahtumakehys aktivoituu osana sen merkitystä (mas. 238). Esimerkiksi lauseessa *Koivut vihertävät jo* taustatiedoksi aktivoituu syklinen tapahtumakehys, joka sisältää tietoa koivussa tapahtuvista muutoksista vuodenaikojen vaihtuessa. Tilassa olemisen tapahtumakehystä on kyse sellaisissa lauseissa, joissa kuvataan entiteetin jossakin

8. Langackerin (1987: 227) nimeämistä perusrelaatioista yksikään ei suoraan osoita ominaisuutta, mutta väriä käsittelevässä esimerkissään hän nimeää relaation INKLUUSIOKSI.

tai jonkinlaisena olemista (Nurminen 2015: 118–119). Tilassa olemisen tapahtumakehys sisältää lisäksi tietoa tilanteen rajoista, mutta tapahtumakehys toteutuu myös silloin, kun kyseessä on luonteeltaan rajaamaton tilanne. Alku- tai loppurajalle voi hahmotua polun (*Äidin tukka sinertää jossain valossa*) tai kausaaliketjun tapahtumakehys (*Blondasin kerran ja tulos oli oranssi*). Lauseen *Koivut vihertävät jo* taustalle hahmotuu siis myös tilassa olemisen tapahtumakehys. Huomio ikkunoidaan puhehetkellä vallitsevaan tilaan, ja lauseen taustatiedossa aktivoituu ymmärrys ajan edetessä tapahtuvasta muutoksesta. Mainitsematta jäävät tilanteen osat eivät siis jää täysin kuulijan ulottumattomiin (mts. 111).

5 Värit tilanteissa

Luokittelen tässä artikkelissa tarkastelemani lauseet kolmeen tilannetyyppiin niiden ajallisen rakenteen perusteella. Tilannetyypit ovat ominaisuus, alusta rajattu tila ja jatkuvan muutoksen osa. Luokittelu perustuu siihen, millaisia tapahtumakehymiä lauseet aktivoivat ja millaiseksi muuttujan ja kiintopisteen välinen perusrelaatio hahmotuu, eikä se täysin vastaa perinteistä aspektiluokittelua. Tämä selittyy ensinnäkin sillä, että näen staattisten tilanteiden luokan jatkumonluontoisena. Toisaalta jako perustuu aineistosta tekemiini havaintoihin. Aineistossa korostuvat ominaisuudenkuvaukset, kuvattujen tilanteiden rajaaminen alusta sekä kuvattun värin hahmottuminen osaksi pidempää tapahtumien ketjua. Kussakin tilannetyypissä kyse on muuttujan ja kiintopisteen välisestä INKLUUSIOSTA (perusrelaatioista ks. Langacker 1987: 222–231), mutta kategorioiden erona on INKLUUSION jatkuminen tai rajautuminen sekä mahdollisille rajoille hahmottava tilanne, tapahtuma tai toiminta. Tilannetyypit eivät muodosta selvärajaisia kategorioita, eikä aineistossani näyttäisi hahmotettavan yksittäistä lauseenjäsentä, jonka perusteella lause on aina hahmotettavissa tietyn tilannetyypin jäseneksi. Tarkoitukseni ei myöskään ole ehdottaa tätä jaottelua kaikkiin tilalauseisiin soveltuvaksi. Nähdäkseni väri on entiteetin ominaisuutena luonteeltaan niin ainutlaatuinen, että sen ajallista hahmottumista ei ole välttämättä edes mahdollista verrata muiden olotilojen ja ominaisuuksien kuvauksiin. Keskityn analyysissä muuttujan luonteen sekä erilaisten ajankohdan ja keston adverbiaalien rooliin aspektin hahmottumisessa. Nostan kunkin tilannetyypin analyysissä esille joitakin kielen keinoja, jotka näyttävät aktivoivan tulkinnan juuri kyseisestä tilannetyypistä. Kiinnitän huomiota myös laajempaan tekstikontekstiin.

5.1 Ominaisuus: jatkuva INKLUUSIO

Ominaisuus on aineistossani esiintyvistä tilannetyypeistä staattisin, ja se käsitteistää värin pysyvänä. INKLUUSIO on siis jatkuva. Tällöin kuvattavana on entiteetti, jolle värin pysyvyys on luonteenomaista, mutta kyse voi olla myös kestoltaan rajatusta tilanteesta, jonka alku- tai loppurajan muutos ei nouse korosteiseksi. Aineistoni tapauksista reilu 700 on ominaisuudenkuvauksia. Kaikista predikatiivilauseista noin kuusi seitsemästä kuvaa ominaisuutta. Intransitiivilauseista noin puolet on ominaisuudenkuvauksia.

Jatkuvaa INKLUUSIOTA kuvaavat lauseet ovat usein karakterisoivia, eli ne kuvaavat entiteetin pysyvää ominaisuutta, joka ei voi alkaa ja päättyä satunnaisesti (karakterisoivista lauseista ks. Herlin 1998: 50). Karakterisoivuus on juuri predikatiivilauseelle ominaista (Larjavaara 2019: 381), mutta aineistossani myös tilaverbilliset lauseet voivat olla karakterisoivina. Seuraavissa esimerkeissä INKLUUSIO on jatkuvaa ja rajaamatonta.

- (1) Auto **on punainen** ja vanhaa mallia, valkoiset mangels-vanteet ja musta lava-kaari.
- (2) Sokeritoukka **on harmahtava**, todella nopea ja sähkökkä, kiinni ei meinaa saada.
- (3) Tuohituomi nähdäkseni hieman **kellertää** messinkiin vivahtavasti.

Esimerkin 1 muuttujalle, *autolle*, on luonteenomaista sen värin muuttumattomuus muutoin kuin agenttiivisen toiminnan tuloksena. Värin muutos ei siis aktivoitu osana lauseen merkitystä, sillä mikään lauseenjäsens ei viittaa muutokseen. Esimerkeissä 2 ja 3 lauseiden muuttujien tarkoiteille muutos sen sijaan on mahdollista (*sokeritoukka*, vaihtelu yksilöiden välillä) ja jopa tyypillistä (*tuohituomi*, kasvin kasvuvaiheen vaikutus väriin). Esimerkeissä kuitenkin kuvaillaan tuntomerkkiä, jolloin tieto muuttujan tarkoiteen värin mahdollisesta muutoksesta ei aktivoitu.

Esimerkissä 1 valittu värinkuvauskeino motivoitunee auton värin ja PUNAISEN ydinalueen läheisyydestä; punaiset autot ovat usein prototyypin punaisia. *Sokeritoukan* kuvaaminen *harmahtavaksi harmaan* sijaan esimerkissä 2 voi selittyä värin vaihtelulla sokeritoukkayksilöiden välillä, sokeritoukkayksilön värityksen epätasaisuudella tai sokeritoukan pinnan hohtavuudella. Värinimikantaisten tilaverbien on esitetty kuvaavan jonkinlaista värin vivahtamista (Norvanne 1994), joten myös VA-partisiippi voi saada tämän merkityksen. Sokeritoukka on väritään kuitenkin melko prototyypin harmaa, eikä VA-partisiipin käyttöä voi siten välttämättä selittää kuvatun värin vivahtavuudella. Esimerkissä 3 taas puheena on väri, joka ei asetu keltaisen ydinalueelle, mihin viittaa adverbiaali *messinkiin vivahtavasti*.

Edellisissä esimerkeissä pysyvä INKLUUSIO hahmottuu rajaamattomaksi. Myös rajaavat elementit ovat ominaisuudenkuvauksissa kuitenkin mahdollisia. Vaikka rajatun katsottu liittyvän muutokseen muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiassa (Sivonen 2007: 81; Nurminen 2015: 42), ei tuo muutos aina nouse korostaiseksi lauseen taustatiedossa. Seuraavissa esimerkeissä rajaava elementti on alleviivattuna.

- (4) Nouseva aurinko **on** aivan **punainen** sehän nousee idästä, voi kun se pysyisi koko päivän punaisena.
- (5) Kuvassa ympyröitynä oleva kuvake esim kuuluisi olla kirkkaan vihreä, nyt se on liilan vihertävä.

- (6) mä menin muutama päivä sitten tajuttomax ilmeisesti nukkuessani. mun 10-vuotias poika oli tullu makkariin niin mun pää oli roikkunu sängyn laidan yli. se oli huutanu muut apuun ja tarkemmin kun ne oli kattonu niin huulet **oli sinertäny** ja olin ollu jäykkä ja suusta oli valunu jotain.

Esimerkissä 4 rajattuuta osoittaa lauseen muuttuja *nouseva aurinko*, jolla on temporaalinen ulottuvuus. Auringonnousu on luonteeltaan vääjäämättömästi ja asteittain etenevä tilanne, joka esimerkissä kuitenkin esitetään verbin nominaalimuodolla. Tällöin se käsitteistetään kokonaisuutena vaiheittain etenevän tapahtuman sijaan (ks. Huumo 2007: 11–15). Esimerkissä 5 *nyt* kiinnittää kuvatun tilanteen puhehetkeen ja korostaa sen ajassa etenevää luonnetta, jatkumista. Muutos ei kuitenkaan aktivoidu osana virkkeen merkitystä, sillä lauseen muuttuja *kuvake* on luonteeltaan varsin staattinen. Kuvakkeen oikean värin mainitseminen kontrastina havaintohetken värille kyllä rajaa tilanteen, mutta esitetyt tilanteet hahmottuvat kahtena eri havaintohetkenä havaituiksi jatkuviksi tilanteiksi. Esimerkissä 6 tilanne esitetään kokonaan päättyneenä, mikä selviää aikamuodosta, pluskvamperfektistä. Muuttujalle, *huulille*, luontainen värin muuttuminen ei kuitenkaan etualaistu osana lauseen taustatietoa, sillä kuvauksessa keskitytään havaintohetkellä vallinneen tilanteen kuvailuun. Esimerkissä tilaverbin käyttöä kuitenkin motivoinee juuri muuttuja. Aineistoni rajatuissa lauseissa saattaa hahmottua tieto tilanteen väliaikaisuudesta. Väliaikaisuus jää kuitenkin perifeeriseksi taustatiedoksi, ja jatkuminen etualaistuu, kun tilanteen alku- ja loppupisteitä ei eksplikoida.

Ominaisuutta kuvaavissa predikatiivilauseissa näyttäisi olevan selkeä työnjako perusvärinimipredikatiivien ja VA-partisiippipredikatiivien välillä. Perusvärinimi valikoituu predikatiiviksi, kun kuvattavana on verrattain prototyyppinen väri, ja VA-partisiippipredikatiivi kuvaa vivahtavaa tai jollakin tavoin vaihtelevaa väripintaa. Värinimikantainen tilaverbi taas valikoituu pysyvän ominaisuuden kuvaajaksi pääasiassa silloin, kun kuvattavana on vivahtava väri tai kun värinmuutos on muuttujaentiteetille luonteenomaista. Pysyvän ominaisuuden kuvauksessa VA-partisiippi predikatiivilauseeseen predikatiivina ja värinimikantainen tilaverbi intransitiivilauseeseen predikaattina kuvaavat sekä sävyn että ajallisen hahmon näkökulmasta huomattavan samankaltaisia tilanteita. Edellä esitetyissä esimerkeissä *kellertää messinkiin vivahtavasti, se on liilan vihertävä* ja *huulet oli sinertäny* kuvaavat värikategorioiden raja-alueille sijoittuvia värejä. Viimeksi mainitussa tulkinta epäprototyyppisestä väristä syntyy muuttujan tarkoitteen luonteesta (ks. Koski 1983: 278–279).

5.2 Alusta rajattu tila: alkamisen jälkeen jatkuva INKLUUSIO

Alusta rajattujen tilanteiden alkurajalle hahmottuu tapahtumaketju, jonka seurauksena muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio vaihtuu SEPARAATIOSTA INKLUUSIOON. Näitä tapauksia on predikatiivilauseissa hieman yli sata ja intransitiivilauseissa hieman yli 70. Alkurajan tapahtumakehyksestä eksplikoidaan yleensä jokin sen osa. Ilmipantuna voi olla esimerkiksi kuvatun tilanteen taustalla vallitseva syy (*värjäsin hiukset*), ajankohta (*huuhtelun jälkeen*) tai ehto tilanteen toteutumiseksi (*jos johto on*

huonosti kiinni). Useissa tapauksissa ymmärrys alkurajan tapahtumaketjusta syntyy myös virkettä laajemmasta tekstikontekstista (ks. Nurminen 2015: 95–96). Alusta rajatuissa predikatiivi- ja intransitiivilauseissa huomio kiinnittyy muutosta implikoivan tapahtumakehyksen osista lopputulokseen, ja alusta rajatut lauseet ovat näin aspektiltaan staattisia ja jatkuvia. Tilassa olemisen tapahtumakehyksestä huomio ikkunoidaan sekä tilassa olemisen alkurajaan että itse tilassa olemiseen. Seuraavissa esimerkeissä alkurajaa osoittavat elementit on alleviivattu.

- (7) Tai laittaa itseruskettavaa niin että naama **on** ihan **oranssi**, hemmetin fiksua.
- (8) Verenpurkautumien imeytymisen seurauksena potilaan ihonväri **on** usein **kellertävä**.
- (9) Itse en koskaan palaisi tähän takaisin, näillä rutiineilla naama nimenomaan hilseilee, **punertaa** ja on täynnä mustapäitä.

Esimerkeissä 7–9 muuttujana on kaikissa iho, jolle värinmuutos tietyissä olosuhteissa on ominaista. Muutos, siihen vaikuttavat seikat ja sen laatu ovat siis osa ihoon liittyvää maailmantietoa. Esimerkeissä muutos nousee osaksi lauseiden merkitysalaa rajaa osoittavien elementtien ansiosta (vrt. ominaisuutta kuvaava lause *Oma ihoni on hieman punertava*). Esimerkissä 7 oranssin värisenä olemiseen johtava tapahtuma ilmaistaan virkkeen päälauseessa ja värisenä olemisen sivulauseessa. Näiden tilanteiden välinen syy-seuraussuhde ilmenee *niin että* -rakenteesta, joka osoittaa sivulauseen kuvaaman tilanteen olevan suoraa seurausta päälauseen kuvaamasta tapahtumasta. Varsinainen muutos jää virkkeen taustatiedoksi. Esimerkissä 8 muutos on hieman korosteisempaa. Lauseen adverbiaali *verenpurkautumien imeytymisen seurauksena* olioi vaiheittain etenevän tapahtuman, joka hahmottuu ihonvärin kellertämisen syyksi. *Seurauksena* nostaa korosteiseksi muutoksen, joka on siis esimerkissä eksplisiittistä. Predikatiivilause kuitenkin profiloii staattisen tilanteen, joka hahmottuu jatkuvaksi. Esimerkin 9 intransitiivilause hahmottuu habituaaliseksi. Adessiiviadverbiaali *näillä rutiineilla* saa tarkoitteekseen useampia referenttitapahtumia, joista jokainen johtaa kasvojen ihon punertamiseen. Jokainen yksittäinen referenttitapahtuma on alusta rajattu tila, jonka alkurajaa osoittaa ajassa etenevää tapahtumaa kuvaava *rutiini*. Huomion ikkunassa ovat esimerkin 7 tapaan lopputulokseen johtava tapahtuma ja lopputulos.

Alusta rajautuvien tilanteiden alkurajalle hahmottuu aineistossani yleensä kausaaliketjun tapahtumakehys, jonka keskeisiä vaiheita ovat teon käynnistyminen (ts. tekijän tietoinen halu suorittaa teko), fyysinen liike eli aiheuttaja sekä lopputulos, joka näkyy ympäröivässä todellisuudessa (Nurminen 2015: 212; Talmy 1996: 250). Kausaalisuhteita vallitsee kuitenkin myös ihmisestä riippumattomien tilanteiden välillä, joten tulkitsen kausaaliketjuiksi myös sellaiset syy-seuraussuhteet, joita ei laita liikkeelle inhimillinen voima tai jotka ovat muutoin epäintentionaalisia. Aineistossani kuvataan tarkoituksellisia, epätoivottuja ja automaattisia syy-seuraussuhteita. Vaikka ymmäränkin kausaalisuhteet verrattain laajana ilmiönä, erotan niistä sellaiset sykliisiä ja jatkuvasti eteneviä tilanteita kuvaavat lauseet, joissa muutos käsitteellistyy väistämättö-

mänä (esim. vuodenaikojen vaihtelun vuoksi *Jokos haukikaislihot vihertää*). Ero on siis tavassa, jolla kielenkäyttäjät valitsee tilannetta kuvata, ei kuvattavana olevan kielenulkoisen tilanteen luonteessa itsessään.

Jotta tilanne hahmottuu alusta rajatuksi, tulee lauseen alkurajan tapahtuman ja värisenä olemisen välinen suhde olla eksplisiittisesti näkyvissä. Syy-seuraussuhdetta voidaan ilmaista esimerkiksi rinnastamalla syytä ilmaiseva tapahtumalause ja seurausta ilmaiseva tilalause (*Yhdestä tällaisesta saumasta vesi tiputteli ja sauma on nyt rusehtava*). Pelkkä kahden tilanteen rinnastus ei vielä kuitenkaan tee lauseesta alusta rajattua, vaan rinnastuksesta tulee selvitä tilanteiden keskinäinen ajallinen seuraavuus (vrt. esimerkki 5 *kuuluisi olla – nyt se on*). Rinnastus on aineistossani varsin yleistä, mutta sen lisäksi syyn ja seurauksen välinen suhde hahmottuu esimerkiksi erilaisilla adverbiaaleilla. Ajankohtaa ilmaisevista adverbiaaleista *jälkeen*-adpositiolausekkeet osoittavat aineistossani pääasiassa kausaatiota. Niillä luodaan syy-seuraussuhde tilaan johtavan tapahtuman ja lopputuloksen välille, mitä havainnollistan seuraavilla esimerkeillä.

- (10) Valkoinen nahka ranneke on kerran vaihdettu koska kello oli ranteessa kun värjäsin siskon hiukset. Nahka meni pilalle siitä, nahka **oli oranssi/punainen se jälkeen** :(
- (11) Värinpoiston jälkeen hius on yleensä **kellertävä/punertava** joka johtuu hiuksen omista lämpimistä pigmenteistä.
- (12) Remontti-reiska oisi vielä oksat lakannut oksalakalla, minä en. Jos 30 vuoden jälkeen oksan kohdat **kellertää maalauksen jälkeen** niin kellertäköön.

Jälkeen-adpositiolla ilmaistaan pääasiassa ajankohtaa ja temporaalisia suhteita (esim. *viikonlopun jälkeen*) (ks. ISK § 689). Sen kausaaliseen merkitykseen ei ilmeisesti ole aikaisemmin kiinnitetty erityistä huomiota. Aineistossani *jälkeen*-adposition edussanaksi valikoituu lähes poikkeuksetta tapahtumaan viittaava substantiivi tai pronomini, kuten esimerkeissä 10–12 *se* [siskon hiusten värjäminen], *värinpoisto* ja *maalaus*. *Jälkeen*-adposition sisältävä adverbiaalilauseke ei siis esimerkeissä ainoastaan osoita kuvattavan tilanteen alkurajaa, vaan asettaa tilanteen myös ajan jatkumolla *jälkeen*-adposition edussanan kuvaaman tapahtuman seuraukseksi. *Jälkeen*-adpositiolausekkeen käyttöä väriä kuvaavia tilalauseita alusta rajaavana ja juuri syyn osoittavana elementtinä selittää esimerkiksi se, että entiteetin väri ei useinkaan muutu itsestään. Kellon nahkaisen rannekkeen tulee altistua jollekin sen väriä muuttavalle aineelle, hiusten väri muuttuu yleensä jonkin kemikaalin vaikutuksen alaisena (vrt. kuitenkin hiusten harmaantuminen vanhetessa) ja rakennusmateriaalina käytetyn puun väri muuttuu maalaamalla. Esimerkissä 12 kuvattava syy-seuraussuhde on paitsi maalaamisen aiheuttama värinmuutos oksakohdissa ja muussa maalattavassa pinnassa myös maalatessa syntyvä epätaisuus värissä. Myös ajankulun vaikutus kuvattavaan tilanteeseen ilmaistaan *jälkeen*-adpositiolausekkeella (*30 vuoden jälkeen*).

Kuvattavana oleva väri ei hahmotu esimerkeissä 10–12 ajalliselta hahmoltaan erilaiseksi sen mukaan, onko käytössä predikatiivilause vai intransitiivilause, vaan lau-

seen ajallisen hahmon rakentumiseen vaikuttavat esimerkeissä ennen kaikkea *jälkeen-*adposition sisältämät adverbiaalilausekkeet sekä muuttujaenteetit. Valittua väri-ilmausta voi kuitenkin selittää kuvatun entiteetin jaollisuus. Esimerkeissä 10 ja 11 kuvattavana on jaoton entiteetti, kellon nahkaranneke ja henkilön hiukset kokonaisuutena. Tällöin predikatiivilause on luonteva valinta, sillä nominatiivipredikatiivilla kuvataan yleensä nimenomaan jaottoman entiteetin ominaisuutta (Larjavaara 2019: 384–385). Esimerkissä 12 kuvattavien oksakohtien taustaksi puolestaan hahmottuu jaoton maalattu ala, jolle oksakohdat asettuvat sattumanvaraisesti, eikä niiden lukumäärää eksplikoida.

Toinen juuri kausaatiota aineistossani osoittava adverbiaalinen joukko ovat aiheuttajaa osoittavat elatiiviadverbiaalit. Elatiiviadverbiaalilla onkin olotilaa luonnehtivassa yhteydessä yleensä juuri kausatiivinen merkitys (ISK § 674).

- (13) Nyt kun se on viinasta **harmaa** olemattoman viivavittunsa karvoja myöten se ei tietenkään enää kelpaa kenellekään.
- (14) Mennään yhdessä tämä viluinen matka. Nojaa olkapäähäni niin tuen sinua. Näen, ihosi on uupumuksesta **sinertävä**, jalkasi horjuvat.
- (15) Viikinkien jumalallinen verijuhla lähestyy. Valkoiset hanget **punersivat** tuoloin uhrien verestä.

Elatiivimäärite voi osoittaa sekä konkreettista aiheuttajaa että abstraktia syytä. Se hahmottaa lauseen kuvaaman tilanteen taustalle väylän, jossa siirrytään elatiivissa ilmaistun entiteetin osallistumattomuudesta sen osallistumiseen lauseessa kuvattuun tilanteeseen. Näin elatiiviadverbiaali kuvaa värin aiheuttajan, joka voi aiheuttaa muutoksen joko välillisesti (*viina*, *uupumus*) tai olla konkreettinen pinnan peittävä aine (*veri*). Varsinaista rajaa ajankohdassa ei esimerkeissä 13–15 ilmaista, vaan kausaaliaketjun aktivoituminen ja rajattuuden tulkinta syntyy esimerkeissä syyn eksplikoimisesta.

Adverbiaalin lisäksi myös subjektilla voidaan ilmaista tilan alkurajan tapahtumaketjua. Selvimpiä tapauksia ovat aineistoni sellaiset esimerkit, joissa subjektina on lopputulosta tai seurausta merkitsevä lekseemi.

- (16) Joo mie kerran kävin sillä asiakkaana ja pyysin punasen tukan niin tulos oli sitten **liila**.
- (17) Tuntuu vain että kamera tuottaa enemmän punaista väriä, ja jos sen yrittää vähetää valkotasapainolla, seuraus on enemmän **sinertävä**.

Esimerkkien subjektit *tulos* ja *seuraus* hahmottavat muutoksellisen entiteetin osoittamalla sen päätepistettä ja viittaavat näin temporaalisesti etenevään tapahtumaan. Esimerkeissä eksplikoidaan osia teosta tai tapahtumaketjusta, jonka lopputulosta tilalauseissa ilmaistaan. Esimerkissä 16 ei mainita hiustenvärjäystapahtumaa, jonka lopputulosta predikatiivilause *tulos oli sitten liila* kuvaa. Hiustenvärjäystapahtuma hahmotuu kuitenkin tilanteesta ilmaistujen elementtien *kävin asiakkaana* ja *pyysin punasen*

tukan kautta. Esimerkissä 17 taas ilmaistaan epämieluisen lähtötilanne *tuottaa enemmän punaista väriä* ja ratkaisuksi kokeiltu toiminta *yrittää vähentää valkotasapainolla*, jotka rakentavat predikatiivilauseen taustalle kausaaliketjun. Jonkin värisenä olemiseen johtava tapahtumien ketju tulee usein eksplisiittisesti ilmaistuksi, vaikka tilanteen rajattuus alusta selviäisi jo lopputulokseen viittaavasta subjektista.

Myös muut kuin lopputulokseen viittaavat subjektit voivat hahmottaa muutoksen lauseen merkityскеhykseen. Näin on esimerkiksi lauseessa *Tupakoivan iho on harmaa ja ryppyisempi kuin tupakoimattoman*, jossa subjektia määrittävä verbin nominaalimuoto *tupakoiva* osoittaa muutoksen johtanutta tapahtumaa. Lauseessa muutos jää kuitenkin hyvin taka-alaiseksi, ja rinnastus *tupakoimattoman* ihoon korostaa lauseen ominaisuustulkintaa. Tästä huolimatta *tupakoiva* hahmottaa lauseessa ihon harmauden syytä ja näin aktivoi taustatiedoksi kausaaliketjun tapahtumakehyksen lauseen merkityскеhykseen. Se ei kuitenkaan osoita selvää alkurajaa tai selkeää muutosta.

5.3 Jatkuvan muutoksen osa: hetkellinen tai hitaasti muuttuva INKLUUSIO

Jatkuvan muutoksen osassa niin ikään on puheena havaintohetkellä havaittu entiteetin väri. Predikatiivilauseista vain hieman alle 60 tapauksessa (8 %) on kyseessä jatkuvan muutoksen osa, kun intransitiivilauseista jatkuvan muutoksen osaa kuvaa lähes joka kolmas. Tässä tapahtumatyyppissä väri hahmottuu hetkelliseksi tai hiljalleen muuttuvaksi, ja tilannetyyppi on näin edellä esitettyjä tilannetyyppejä dynamisempi. Jatkuvan muutoksen osassa subjektin tarkoitteen luonteeseen kuuluva värinmuutos etualaistuu osana lauseen taustatietoa. Seuraavissa esimerkeissä tulkintaan jatkuvasta muutoksesta ohjaa lauseen muuttuja.

- (18) Huomasin ensin, että ihan juuresta **oli kellertävä** ja nyt se keltaisuus on sitten levinnyt jo melkein koko kasviin.
- (19) Mustikka kun vaan ei ole kypsä vaikka se vähän jos **sinertääkin**, sen syvä, hienostunut aromi kehitty vasta paljon, paljon myöhemmin!

Esimerkeissä 18 ja 19 muutoksen nostaa osaksi lauseen merkityскеhystä muuttujana olevaan kasviin liittyvä maailmantieto. Kasvin kellertäminen merkitsee usein sitä, että tulevina ajan hetkinä kellerrys lisääntyy, jollei olosuhteissa tapahdu parannusta. Mustikan väri taas muuttuu yhä sinisemmäksi sen kypsyessä. Esimerkissä 18 kellertymisen vaiheita nimetään kaksi. Predikatiivilause *juuresta oli kellertävä* kuvaa tilannetta kirjoitushetkeä edeltäneellä havaintohetkellä, ja rinnastus tilanteen jatkumista kuvaavaan lauseeseen *keltaisuus on sitten levinnyt* hahmottaa predikatiivilauseella kuvatun tilanteen hetkelliseksi ja havaintohetken jälkeen asteittain muuttuvaksi. Lauseen taustatiedossa aktivoituu tieto jatkuvasta muutoksesta. Esimerkissä 19 muuttujan ja kiintopisteen välisen INKLUUSION vaiheittaista lisääntymistä hahmottavat muuttuja ja *sinertää*-verbi yhdessä, ja sinertymisen jatkumiseen viittaa päälauseen luonnehdinta *ei ole kypsä*. Predikatiivilauseen ja intransitiivilauseen ero on näissä esimerkeissä siinä, että predikatiivilause kuvaa tilanteen (vaikka hetkellisenkin) kokonaisuutena ja ikku-

noi tilanteiden ketjusta yksittäisen vaiheen. Tilaverbi taas nostaa korosteiseksi värinmuutoksen jatkumoluonteon.

Edellisissä esimerkeissä jatkuva muutos paljastuu muuttujan luonteen lisäksi lausetta laajemmasta kontekstista. Lausetasolla jatkuva muutosta hahmotetaan aineistossani melko usein temporaalisilla fokuspartikkeleilla *jo*, *enää* ja *vielä*, joita esiintyy aineistossani sekä predikatiivi- että intransitiivilauseissa. Intransitiivilauseissa ne ovat huomattavasti yleisempiä. Fokuspartikkeleilla nostetaan korosteiseksi tilanteen jokin osa, jolloin sen muut osat jäävät taustalle (ISK § 851). Temporaalisten fokuspartikkeleiden kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että fokuspartikkeli nostaa korosteiseksi tilanteesta yhden vaiheen ja sen muut vaiheet sekä eteneminen ajassa hahmottuvat taustatiedoksi. Temporaalisten fokuspartikkeleiden rooli lauseen aspektin muodostumisessa näyttäisikin olevan aineistoni valossa varsin merkittävä. Lauseen aspektitulkinta syntyy muuttujan luonteen ja fokuspartikkelin yhteistyönä.

- (20) Ei viitsitä pysähtyä vaikka se valo **on jo punainen**.
- (21) Jos sinulla on ikää lasissa 55, eläkeputki hämöttää ja tukka **jo** hieman **harmahtaa**, niin aja näillä luotettavilla japseilla.
- (22) Pihassa on kaksi katajaa vierekkäin... toinen on aivan ruskea vain latva **on enää vihreä**, vieressä oleva on vihertävä mutta muuten täysin levinnyt.
- (23) Se oli n. pari tuntia sitten kuollut, sillä iho **oli vielä punertava**, eikä se ollut kuoleman kankea.
- (24) Moottori ei vuoda alleen öljyä (sinänsä ihme), eli ne menee jotakin kautta savuna ulos (tyhjäkäynnillä pakokaasu **ei** kuitenkaan **vielä sinerrä**).

Väriä kuvaavassa tilalauseessa *jo* kiinnittää huomion tilanteen alkamiseen. Tapahuva muutos voi olla hetkellinen kuten esimerkin 20 liikennevalon vaihtuminen tai hitaasti etenevä kuten esimerkin 21 hiusten harmaantuminen. Ymmärrys muutoksen nopeudesta syntyy muuttujaenteettiin liittyvästä maailmantiedosta. Esimerkissä 20 liikennevalon vaihtumisesta kuvattavana on se hetki, kun valo on juuri vaihtunut, mitä implikoi virkkeen päälause *Ei viitsitä pysähtyä* ja *vaikka*-konjunktio. Esimerkissä 21 *jo* nostaa korosteiseksi hiusten harmaantumisen jatkumoluonteon ja hahmottaa temporaalisen janan, jonka tulevissa pisteissä INKLUUSIO on voimakkaampaa. Muutos on kuitenkin niin hidasta, että sitä on mahdotonta havaita silmämääräisesti. *Enää* ikkunoi muutoksen loppupäähän, jossa INKLUUSIO on enää vähäistä. Esimerkissä 22 *enää* hahmottaa predikatiivilauseen taustatiedoksi kuvattavaa tilannetta edeltäneen muuttujan ja kiintopisteen välisen INKLUUSION asteittaisen vähenemisen, ja lauseen *vain latva on enää vihreä* voi tulkita saavuttaneen päätepisteen havaitsijan näkökulmasta. Tähän tulkintaan ohjaa predikatiivilauseen staattinen luonne. *Enää*-partikkelin hahmottama jana on kuitenkin avoin, eikä muutosta ilmaista päättyneeksi. *Vielä* osoittaa joko INKLUUSION jatkumista (*iho oli vielä punertava*) tai sen mahdollista alkamista tai

lisääntymistä tarkasteluhetken jälkeen (*ei vielä sinerrä*). Esimerkissä 23 predikatiivilauseella kuvattava tilanne asettuu *vielä*-partikkelin hahmottaman temporaalisen ajan alku- ja loppurajan välille. Tarkasteluikkuna rajataan alusta ajankohdan adverbialilla *n. pari tuntia sitten*, josta muutos hahmotetaan alkavaksi. Predikatiivilauseen kuvaamassa tilanteessa muutos ei ole vielä saavuttanut päätepistettään. *Vielä* siis hahmottaa esimerkissä muutoksen, jonka oletetaan jatkuvan, kunnes muuttujan ja kiintopisteen välillä vallitsee SEPARAATIO. Esimerkissä 24 taas ikkunoidaan huomio mahdolliseen tilanteeseen kuvaamalla tarkasteluhetkellä vallitsevaa SEPARAATIOTA *pakokaasu ei vielä sinerrä*. *Vielä* kuitenkin nostaa muutoksen mahdolliseksi ja jopa todennäköiseksi (ks. Nurminen 2015: 71).

Edellisissä esimerkeissä predikatiivi- ja intransitiivilauseen ero näyttäisi olevan subjektin tarkoitteen jaollisuudessa. Esimerkin 20 predikatiivilauseella kuvattava liikennevalo on selvärajainen entiteetti, kun taas esimerkin 21 *tukka* tulee esimerkissä tulkituksi jaolliseksi, sillä vasta osa hiuksista on harmaita. Predikatiivilause (*tukka on harmaa/harmahtava*) kuvaisi hiukset jaottomana kokonaisuutena. Esimerkin 22 muuttuja *latva* osoittaa osarakennetta katajan kokonaisuudesta. *Kataja* käsitteellistyy predikatiivilauseessa toisistaan erottuvista osista muodostuvaksi kokonaisuudeksi. Esimerkki 23 puolestaan hahmottaa yksilön ihon jaottomana kokonaisuutena. Myös esimerkin 24 subjekti *pakokaasu* saa ainesanana jaottoman tulinnan. Valittu värinkuvauskeino vaikuttaa siis siihen, tuleeko subjektin tarkoite tulkituksi jaollisena vai jaottomana. Predikatiivilauseen sijavaihtelulla samaa vaikutusta ei ole välttämättä mahdollista saada aikaan, sillä partitiivipredikatiivi ei aina ole mahdollinen myös jaottomaksi tulkitettavan entiteetin kuvaukseen (*?tukka on harmaata*).

Tilanteen osaan fokusoimisen lisäksi aineistossani on joitakin sellaisia tapauksia, joissa predikatiivi- tai intransitiivilause hahmottaa inkrementaalista eli vähittäin tapahtuvaa muutosta kokonaisuutena. Inkrementaalisuutta aineistossani ilmaistaan esimerkiksi inessiivimuotoisilla keston adverbialeilla. Kaikki aineistoni inessiivimuotoiset keston adverbialit ovat intransitiivilauseissa, mutta myös predikatiivilauseissa inessiivimuotoinen keston adverbialli lienee mahdollinen. Seuraavassa esimerkissä inessiiviadverbialli ilmaisee värinmuutokseen kuluvaan aikaa.

- (25) Esim jos pohjasta massa kuluu puhki ja tulee esille sinkkipinta, vuodessa se jo **rusehtaa** merkistä riippumatta.

Esimerkissä 25 kuvatun tilanteen alkurajalla muuttujan ja kiintopisteen välinen perusrelaatio on SEPARAATIO ja loppurajalla INKLUUSIO (ks. Nurminen 2015: 183, 205–209). Kestoa ilmaiseva adverbialli *vuodessa* nostaa näin lauseen merkityskehikseen tiedon rusehtamisen lisääntymisestä. *Rusehtaa* viittaa esimerkissä ruosteeseen, johon liittyvästä maailmantiedosta tiedetään sen yleensä lisääntyvän inkrementaalisesti ajoneuvon metalliosissa ajan edetessä. Tilanne hahmottuu rajatuksi, mutta merkityskehiksen periferiassa on tieto ruosteeseen lisääntymisestä myös kuvatun tilanteen jälkeen. Esimerkki kuvaakin näin sitä ajanjaksoa, jonka aikana ruoste alkaa näkyä selvästi.

Inkrementaalinen tulkinta syntyy aineistossani myös sellaisissa tapauksissa, joissa väri ilmaistaan *kunnes*-sivulauseella. *Kunnes*-lauseita esiintyy aineistossani muuta-

mia sekä predikatiivi- että intransitiivilauseissa. Niissä on usein kyse ruuanvalmistus-ohjeista, kuten seuraavissa esimerkeissä.

- (26) Kuullota sipuli ja pekoni kunnes sipuli on ruskea.
- (27) uuniin, about 200 asteeseen ja siellä sitten niin kauan kunnes kerma vähän rusehtaa päältä..

Kunnes-lauseet ovat yleensä terminatiivisia (Jääskeläinen 2012: 501). Ne rajaavat päälauseen kuvaaman tilanteen lopusta ja osoittavat sivulauseen kuvaaman tilanteen alkurajaa (ks. myös Nurminen 2015: 259–260). Jääskeläisen (2012: 504–505) mukaan *kunnes*-sivulauseen kuvaama tapahtuma on usein päälauseen kuvaamaa tapahtumaa aktiivisempi ja punktuaalinen. Tämä ei kuitenkaan päde aineistoni tapauksissa, sillä niissä *kunnes*-lauseen kuvaama tilanne on itsessään staattinen. Päälauseet taas kuvaavat aktiivista toimintaa. Esimerkeissä päälauseella esitetään se toiminta, jota ruuanlaittajan tulee tehdä, ja *kunnes*-sivulause osoittaa sen hetken, jolloin tuo toiminta tulee lopettua. Päälauseissa kuvattu toiminta hahmottaakin sen kehyksen, jonka aikana muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde vaiheittain vaihtuu SEPARAATIOSTA INKLUUSIOKSI. *Kunnes* hahmottaa janan, jolla muuttuja etenee päälauseen kuvaaman toiminnan ajan, ja sivulauseessa hahmottuu muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde lopetushetkellä. *Kunnes*-lauseissa kuvataan siis päätöshetken tilaa, mutta virkkeen tasolla hahmottuu muutoksenalainen tilanne. Esimerkkien merkityskehukseen hahmotuu lisäksi tieto siitä, että mikäli päälauseen kuvaamaa toimintaa ei lopeteta, muuttujan ja kiintopisteen välinen inkluusio lisääntyy edelleen. Ymmärrys vaiheittaisesta muutoksesta syntyy siis kontekstiedosta ja värisanan kiintopisteenä olevasta entiteetistä yhdessä. Esimerkissä 26 muuttujana on *sipuli*, jonka taustatietoon kuuluu tieto sen värin muuttumisesta kuullotuksen seurauksena. Samoin esimerkin 27 muuttujalle, *kermalle*, on tyypillistä, että sen väri reagoi kuumuuteen. Esimerkeissä ilmausten *on ruskea* ja *rusehtaa* merkityksissä ei tuntuisi olevan kovinkaan suurta eroa, vaan ne kuvaavat hyvin samankaltaista värisyystilannetta, jonka ajallisen rakenteen hahmottumiseen virkekontekstilla on huomattavan suuri vaikutus.

6 Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut kahta suomen kielen keinoa kuvata entiteetin väriä: predikatiivilauseetta, jonka predikatiivina on joko perusvärinimi (*taivas on harmaa*) tai värinimikantaisen tilaverbin VA-partisiippi (*taivas on sinertävä*), sekä intransitiivilauseetta, jonka predikaattina on värinimikantainen tilaverbi (*posket punertavat*). Olen selvittänyt, millaisia eroja näiden värinkuvauskeinojen väliltä on löydettävissä ja millaisia vaikutuksia keinoilla on kuvatun tilanteen käsitteellistämiseen. Huomioni on kiinnittynyt erityisesti tarkasteltavien lauseiden aspektiin, mutta olen tarkastellut myös sitä, millaista värin sävyä eri keinoilla kuvataan. Tarkastelemieni keinojen käytössä on havaittavissa selvä ero siinä, millaisia tilanteita niillä tyypilli-

sesti kuvataan. Predikatiivilauseella kuvataan tyypillisesti täysin staattisia tilanteita ja intransitiivilauseilla kuvataan useammin myös dynaamisempia tilanteita. Tyypillisen käytön rinnalla keinoilla on myös paljon päällekkäistä käyttöä.

Jaoin analyysissäni kuvattavat tilanteet kolmeen tilannetyyppiin kuvauksen staattisuuden ja dynaamisuuden perusteella. Jako perustuu siihen, millaisia tilanteita tai millaisten tilanteiden osia lauseilla ilmaistaan. Tilannetyypit ovat *ominaisuus*, *alusta rajattu tilanne* sekä *jatkuvan muutoksen osa*. Ominaisuutta kuvaavat lauseet hahmottavat muutoksettoman tilanteen, joka voi olla rajaamaton tai rajattu. Alusta rajattujen tilanteiden alkurajalle hahmottuu tapahtumakehys, jonka seuraukseksi predikatiivi- tai intransitiivilauseen kuvaama väri ymmärretään. Jatkuvan muutoksen osaa kuvaavat lauseet hahmottavat hetkellisen tilanteen jostakin jatkuvan muutoksen pisteestä, tai muutos voidaan lauseessa hahmottaa jonkin ajanjakson aikana tapahtuvaksi vaiheittaiseksi muutokseksi. Ominaisuudenkuvauksessa korostuu predikatiivilauseiden rooli, kun taas jatkuvan muutoksen osaa kuvataan predikatiivilauseetta useammin intransitiivilauseella. Lauseen hahmottamaan ajalliseen rakenteeseen vaikuttavat kuvattavan entiteetin luonne, jotkin ajankohtaa ilmaisevat adverbiaalit ja muut mahdolliset kontekstivihjeet. Joissain tapauksissa lauseen adverbiaali tai pää- ja sivulauseen muodostama kokonaisuus vaikuttaa lauseen ilmaiseman ajallisen hahmon rakentumiseen enemmän kuin valittu värinkuvauskeino.

Perusvärinimipredikatiivilla kuvataan yleensä prototyyppistä väriä tai kuvattun värin kuulumista tiettyyn värikategoriaan. VA-partisiippipredikatiivi ja värinimikantainen tilaverbi taas kuvaavat väriä tarkemmin ja osoittavat väriavaruudesta tarkemman alan. Kuvattavan entiteetin jaollisuus tai jaottomuus näyttäisi joissakin tapauksissa vaikuttavan väri-ilmauksen valintaan tilanteen ajallista hahmoa tai kuvattavan värin sävyä enemmän. Predikatiivilause valikoituu värinkuvauskeinoksi, kun kuvattava entiteetti on luonteeltaan jaoton tai se käsitetään kokonaisuutena. Intransitiivilause taas valikoituu käyttöön silloin, kun kuvattava entiteetti on luonteeltaan jaollinen. Intransitiivilause näyttäisi näin valikoituvan värinkuvauskeinoksi joissakin sellaisissa tapauksissa, joissa predikatiivilause yleensä saa partitiivipredikatiivin.

Tämä tutkimus on valottanut joitakin sellaisia tilalauseiden aspektiin liittyviä seikkoja, joihin ei fennistiikassa ole aikaisemmin kiinnitetty erityistä huomiota. Nurminen (2015: 174) on aikaisemmin esittänyt, ettei *olla*-verbillisiin lauseisiin sisälly inherenttiä muutosta. Tällöin niiden rajaaminen alusta tai lopusta tai tietynä ajankohtana voimassa olevaksi ei toisi lauseen merkitykseen muutosta. Olen kuitenkin edellä esittänyt, että myös *olla*-verbillisissä lauseissa muutos voi nousta osaksi lauseen merkitystä. Rajaavien ilmausten semanttisella sisällöllä on näin ollen vaikutusta siihen, rajaavatko ne lauseen aspektia vai osoittavatko ne vain kuvattun tilanteen havaintohetken. Lisäksi tämä tutkimus vahvistaa entisestään sitä näkemystä, että muutos yksin ei riitä staattisten tilanteiden aspektin tarkastelun lähtökohdaksi, vaan myös tilanteen rajattuus tai rajaamattomuus on otettava huomioon.

Lähteet

- BACH, EMMON 1986: The algebra of events. – *Linguistics and Philosophy* 9 s. 5–16.
- BERLIN, BRENT – KAY, PAUL 1969: *Basic color terms. Their universality and evolution*. Berkeley: University of California Press.
- BIGGAM, CAROLE P. 2012: *The semantics of colour. A historical approach*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139051491>.
- CUENCA, MARIA JOSEP – HILFERTY, JOSEPH 2007: *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona: Editorial Ariel.
- DEDRICK, DON 1996: Color language universality and evolution. On the explanation for basic color terms. – *Philosophical Psychology* 9 (4) s. 497–524. <https://doi.org/10.1080/09515089608573197>.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HATAKKA, VEERA 2016: *Silmät sinertää ja alaoksat rusehtaa. Muuttumattoman ja muuttuvan värisyyden kuvaaminen suomen kielen värinimikantaisilla essentiaali-verbillä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201605111651>.
- 2020: Värinkuvaus maalaustaiteen kuvailutulkauksissa. – Heli Paulasto & Sari Pöyhönen (toim.), *Kieli ja taide – soveltavan kielentutkimuksen ja taiteen risteämiä. Language and the arts – creative inquiry in applied linguistics* s. 242–267. AFInLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia n:o 74. <https://doi.org/10.30660/afinla.84569>.
- HERLIN, ILONA 1998: *Suomen kun*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 712. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HUUMO, TUOMAS 2006: Kvantiteetti ja aika I. Nominaalisen aspektin näkökulma suomen objektin ja subjektin sijamerkintään. – *Virittäjä* 110 (4) s. 504–538.
- 2007: Kvantiteetti ja aika II. Nominaalinen aspekti ja suomen predikatiivin sijanvaihtelu. – *Virittäjä* 111 (1) s. 3–23.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JÄÄSKELÄINEN, ANNI 2012: Konjunktio *kunnes* ja sen alisteisuus. – *Virittäjä* 116 (4) s. 500–532.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1978: Verbien sisäisestä aspektista. – *Sananjalka* 20 s. 17–28. <https://doi.org/10.30673/sja.86418>.
- 1984: Tense, aspect and Aktionsarten in Finno-Ugrian. – Casper de Groot & Hannu Tommola (toim.), *Aspect bound. A voyage into the realm of Germanic, Slavonic and Finno-Ugrian aspectology* s. 77–93. Dordrecht: Foris Publications.
- KOSKI, MAUNO 1983: *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1997: Väriinnimitykset vastakkain. – Mati Ereltd, Meeli Sedrik & Ellen Uuspöld (toim.), *Pühendusteos Huno Rätsepale*. Tartu Ülikooli Eesti keele õppetooli toimetised 7 s. 101–115. Tartu: Tartu Ülikool.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2021. <https://www.kielitoimistonanakirja.fi> (16.6.2022).
- KYTÖMÄKI, LEENA 1990: Nominikantaisten verbijohdosten rakennemalleja. – *Sananjalka* 32 s. 50–73. <https://doi.org/10.30673/sja.86525>.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Volume I. Theoretical pre-*

- requisites*. Stanford: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1017/S0008413100021265>.
- 2008: *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>.
- LARJAVAARA, MATTI 2019: *Partitiivin valinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdesääntö. Kognitiivisen kieliopin näkökulma. – *Virit-täjä* 93 (2) s. 161–219.
- 1991: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- NORVANNE, JUHANI 1994: *Väriverbien semantiikkaa*. Yleisen kielitieteen sivuainetutkimus. Helsingin yliopisto.
- NURMINEN, SALLA 2015: *Lauseen aspektin ilmaiseminen suomen kielessä. Tutkimus olla-, tehdä- ja tulla-verbillisistä tekstilauseista käyttökonteksteissaan*. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6210-5>.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2001: *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 817. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAULSEN, GEDA 2012: Static and dynamic states. The case of Estonian stative colour expressions. – *ESUKA – JEFUL* 3 (1) s. 9–46. <https://doi.org/10.12697/jeful.2012.3.1.01>.
- PAULSEN, GEDA – NIKANNE, URPO – PAPP, ESZTER 2016: Properties, states and processes. A conceptual semantics analysis of the color verb system in Finnish, Estonian and Hungarian. – Geda Paulsen, Mari Uusküla & Jonathan Brindle (toim.), *Color language and color categorization* s. 170–198. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2003: Lauserakenteen kuvaamisesta II. – *Virittäjä* 107 (1) s. 46–67.
- SHORE, SUSANNA 2020: *Lauseita ja vesinokkaeläimiä. Perinteisestä funktionaaliseen lauseoppiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1460. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIVONEN, JARI 2007: Aspektin ontologia ja kognitiivinen semantiikka. – Harri Mantila, Merja Karjalainen & Jari Sivonen (toim.), *Merkityksen ongelmasta vähemmistökielten oikeuksiin. Juhlakirja professori Helena Sulkalan 60-vuotispäivänä* s. 73–95. Oulu: Oulu University Press.
- SUTROP, URMAS 2002: *The vocabulary of sense perception in Estonian. Structure and history*. Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia VIII. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- TALMY, LEONARD 1996: The window of attention in language. – Masayoshi Shibatani & Sandra A. Thompson (toim.), *Grammatical construction. Their form and meaning* s. 235–287. Oxford: Clarendon Press.
- TAYLOR, JOHN R. 1992: Old problems: adjectives in cognitive grammar. – *Cognitive Linguistics* 3 (1) s. 1–35.
- 2003: *Linguistic categorization*. 3. painos. Oxford: Oxford University Press.
- UUSKÜLA, MARI 2007: The basic colour terms of Finnish. – *SKY Journal of linguistics* 20 s. 367–397.
- VENDLER, ZENO 1967: Verbs and times. – Zeno Vendler (toim.), *Linguistics in philosophy* s. 97–121. New York: Cornell University Press.

Colours in situations: Predicative constructions and intransitive clauses in the description of static and shifting colour

This article discusses two colour-describing expressions in Finnish: colour adjectives, appearing as the predicative of the sentence, and stative verbs derived from colour adjectives. The present findings are based on 958 brief texts collected from the Suomiz4 corpus. The data is examined from the aspect point of view, with particular emphasis on observations regarding the temporal boundedness and possible change occurring within the event. The theoretical framework in this analysis is that of cognitive linguistics.

Analysis reveals that such clauses can be divided into three event types. The most static event type consists of property clauses in which no borders or change in colour are conceptualised. The second event type consists of clauses in which the beginning of the appearance of the given colour is explicated. In these cases, a causal relation between the event leading to the appearance of the named colour and appearance of the colour itself is conceptualised. The most dynamic event type found in the data are cases in which the colour appears during a process of continuous change or circulation. The distribution into these three event types is based on the nature of the entity described, adverbials marking duration or boundedness, and the broader context.

The study shows that there is a distinction between the use of these two clause types. Copula constructions appear more often in the property event type and when the described colour is construed as continuous. However, stative colour verbs are more usual when portrayed in more dynamic situations. That being said, both expression types appear in all three event types, and the selection of the expression affects the conceptualisation of the entity described.

Värit tilanteissa: Predikatiivilause ja intransitiivilause muuttumattoman ja muuttuvan värin kuvauksessa

Artikkelissa vertaillaan kahta suomen kielen värinkuvauskeinoa: predikatiivilauseetta, jossa predikatiivina on väriadjektiivi (*auto on punainen*) tai värinnimikantaisen tilaverbin VA-partisiippi (*nouseva aurinko on punertava*), ja intransitiivilauseetta, jossa predikaattiverbinä on värinnimikantainen tilaverbi (*taivas sinertää*). Artikkelissa selvitetään näiden värinkuvauskeinojen semanttisia eroja ja yhtäläisyyksiä.

Tutkimusaineisto koostuu 958 tekstikatkelmasta, jotka on kerätty Suomiz4.fi-korpuksesta. Aineistoa tarkastellaan aspektin näkökulmasta, ja tarkastelun keskiössä ovat kuvatus tilanteen rajattuus sekä muutos tai muuttumattomuus. Lisäksi kiinnitetään huomiota siihen, millaiseksi kuvattu väri hahmottuu sävyltään ja luonteeltaan. Tutkimuksen teoreettisena kehyksenä on kognitiivinen kielentutkimus.

Aineiston tarkastelu osoittaa, että predikatiivilauseella ja intransitiivilauseella tapahtuva värinkuvaus on mahdollista jakaa kolmeen tilannetyyppiin sen perusteella, millaiseksi tilanne hahmottuu ajalliselta rakenteeltaan. Staattisimpia ovat ominaisuudenkuvaukset, joissa rajoja tai muutosta ei hahmotu. Alusta rajatut tilanteet puolestaan ovat sellaisia tilanteita, joissa värisenä olemiselle ilmaistaan jokin alkupiste. Tällöin alkupisteen tilanteen ja värisenä olemisen välille hahmottuu yleensä syy-seuraussuhde. Dynaamisimpia ovat sellaiset lauseet, joissa väri hahmottuu osaksi jatkuvaa muutosta tai kiertokulun vaiheeksi. Siihen, millainen tilanne lauseessa hahmottuu, vaikuttavat subjektin tarkoitteen luonne, erilaiset ajankohdan ja keston adverbialit sekä laajempi tekstikonteksti.

Tutkimus osoittaa, että tarkasteltavien keinojen käytössä on ero siinä, millaisia tilanteita niillä tyypillisesti kuvataan. Predikatiivilauseella kuvataan useammin ominaisuuksia ja alusta rajattuja tilanteita, joissa muutoksen jälkeen alkanut värisyys näyttyy pysyvänä ja jatkuvana. Intransitiivilauseet puolestaan valikoituvat suhteessa useammin dynaamisten tilanteiden kuvaajiksi. Sekä predikatiivi- että intransitiivilauseita käytetään kaikkien tilannetyyppien tapauksissa, ja valittu värinkuvauskeino vaikuttaa myös siihen, millaiseksi kuvattu entiteetti käsitteistyy.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on suomen kielen väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa.